

Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15225970>

Вплив рішень Європейського суду з прав людини на формування стандартів проведення судових експертиз

Щербаковський Михайло Григорович

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології навчально-наукового інституту № 5, Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-1990-1231>

Прийнято: 04.04.2025|Опубліковано: 14.04.2025

***Анотація.** Європейський суд з прав людини є міжнародним юридичним, незалежним органом правосуддя, завдання якого полягає у забезпеченні дотримання та застосування положень Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод. Одним із завдань є дотримання права особи на справедливий суд, зокрема забезпечення прав учасників кримінального провадження під час проведення судових експертиз. Метою статті є аналіз рішень Європейського суду, пов'язаних із призначенням, провадженням судових експертиз, оцінюванням та використанням висновку експерта, формулювання пропозицій до вітчизняного кримінального процесуального законодавства. Для досягнення визначеної мети застосовано комплекс методів: порівняльно-правовий, аналіз, синтез, узагальнення. За результатами дослідження для забезпечення змагальності сторін запропоновано призначення комісійної експертизи із участю експертів з боку сторони обвинувачення й сторони захисту; присутність спеціаліста під час проведення експертизи, яка*

ініційована стороною обвинувачення; звернення сторони захисту до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи щодо об'єктів, які знаходяться у сторони обвинувачення. Обґрунтовано пропозицію надати потерпілому такі ж права щодо залучення експерта, як стороні захисту. Вказано на недопустимість незаконного примусового залучення осіб для проведення судово-психіатричних експертиз. Зазначено про неможливість призначення повторних експертиз без наявності обґрунтованих підстав, що дозволить уникнути надмірної тривалості та перевищення розумних строків проведення кримінального провадження. Констатовано, що висновки експертів слід оцінювати в сукупності із іншими доказами кримінального провадження та не надавати перевагу результатам експертного дослідження. Доведено необхідність допустити рецензії спеціалістів на висновки експертів як джерела інформації щодо обґрунтованості висновку експерта.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, судова експертиза, висновок експерта, кримінальне провадження, джерело доказів, право на справедливий судовий розгляд, стандарт доказування.

The influence of the decisions of the European Court of Human Rights on the formation of forensic standards

Shcherbakovskyi Mykhailo Hrygorovych

Doctor of Law, Professor, Head of the department of criminal procedure, criminalistics and forensic science of educational and scientific institute No. 5 of the Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-1990-1231>

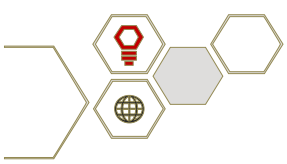
Abstract. *The European Court of Human Rights is an international legal, independent judicial body whose task is to ensure compliance with and application of the provisions of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. One of the tasks is to respect the right of an individual to a*

fair trial, in particular, ensuring the rights of participants in criminal proceedings during forensics. The purpose of the article is to analyze the decisions of the European Court related to the appointment and conduct of forensics, the evaluation and use of expert report, and the formulation of proposals for domestic criminal procedural legislation. To achieve the specified goal, a set of methods was applied: comparative law, analysis, synthesis, generalization. According to the results of the study, in order to ensure the adversarial nature of the parties, it is proposed to appoint a commission forensic with the participation of experts from the prosecution and defense; the presence of a specialist during the forensic initiated by the prosecution; and the defense's application to the judge with a request to conduct an forensic of objects in the possession of the prosecution. The proposal to grant the victim the same rights to involve an expert as the defense party is substantiated. The inadmissibility of illegally forcibly involving persons for conducting forensic psychiatric examinations is indicated. It is noted that it is impossible to order repeated forensic without reasonable grounds, which will avoid excessive duration and exceeding reasonable deadlines for conducting the criminal investigation. It is stated that expert report should be evaluated in conjunction with other proof in criminal proceedings and the results of expert research should not be given priority. The necessity of allowing specialist reviews of expert report as a source of information on the validity of the expert opinion has been proven.

Keywords: *European Court of Human Rights, forensic, expert report, criminal proceedings, source of evidence, right to a fair trial, standard of proof.*

Постановка проблеми. Європейський суд з прав людини (далі – Суд) є міжнародним юридичним, незалежним органом правосуддя. Компетенція Суду поширюється на всі держави-учасниці Ради Європи, які підписали та ратифікували Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод (далі – Конвенція), прийняту у 1950 році. До таких держав відноситься Україна, яка приєдналася до Ради Європи 9 листопада 1995 року, а Конвенцію ратифікувала 17 липня 1997 року [1]. Завдання Суду полягає у забезпеченні

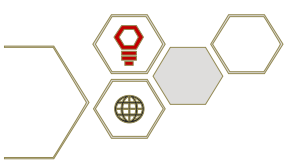

дотримання та застосування положень Конвенції з боку держав-учасниць. Конвенція не тільки встановлює перелік прав та свобод людини, але також запроваджує невід'ємний механізм для їх захисту, функції якого покладено на Суд.

Відповідно до ст. 6 «Право на справедливий суд» Конвенції Суд неодноразово вказував, що ефективність розслідування передбачає вимогу ретельності, яка полягає у тому, що державні органи мають добросовісно встановити обставини правопорушення, не покладатися на поспішні та необґрунтовані висновки як підставу для процесуальних рішень. Мають бути вжито усіх розумних і доступних заходів для забезпечення збирання доказів, що стосуються події, включаючи, серед іншого, проведення судових експертиз. Будь-які недоліки розслідування, що стають на заваді встановленню обставин кримінально караної події та винних осіб, є загрозою недотримання цього стандарту [2].

Не зважаючи на те, що у тексті ст. 6 Конвенції інститут судової експертизи не вказаний, однак аналіз рішень Суду дозволяє констатувати, що дотримання права особи на справедливий суд залежить, поміж іншим, і від забезпечення прав учасників кримінального провадження під час призначення, провадження та використання судових експертиз.

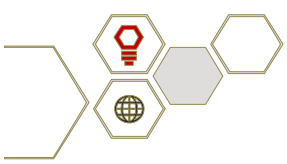
Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній літературі є нечисленні публікації, в яких науковці розглядають проблеми судово-експертної діяльності в рішеннях Суду. Н. М. Ахтирська розкриває позицію Суду щодо можливості проведення повторної експертизи за клопотанням сторони захисту, використання висновків спеціаліста разом із висновками експерта, практичні та правові питання допиту експерта на стадії досудового розслідування та в суді [3]. В. Д. Юрчишиним розглянуто роль Суду у формуванні нових стандартів в галузі судово-експертної діяльності, проаналізовано рішення Суду щодо особливостей призначення і проведення судової експертизи під час розгляду скарг на відсутність ефективного розслідування, порушення права на повагу до приватного життя, несправедливий судовий розгляд, нелюдського або такого, що

принижує людську гідність поводження та покарання, застосування тортур [4].

І. Шаповаловою проаналізовано особливості зверненням сторони захисту до слідчого судді щодо призначення експертизи. Підкреслено, що з боку слідчого судді гарантією забезпечення законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, є дієвий судовий контроль за законністю обмеження конституційних прав і свобод людини [5]. О. Крикуновим та Н. Карпінською досліджена практика Суду щодо оцінки дотримання права особи на справедливе кримінальне провадження у контексті застосування висновку експерта та його показань як засобів доказування обставин кримінального правопорушення. Авторами узагальнено критерії компетентності та незаінтересованості експерта, проаналізовано право сторін на допит експерта, вказується, що непроведення судової експертизи визначається Судом як невиконання державою обов'язку проведення ефективного розслідування злочину [6]. О. Каплина, О. Шило, І. Тітко здійснили аналіз ключових положень Суду щодо особливостей зберігання та використання зразків біологічного матеріалу людини при розслідуванні злочинів, а також зберігання таких матеріалів після завершення розслідування та судового розгляду, межі примусових медичних процедур, спрямованих на отримання доказів під час розслідування злочину [7].

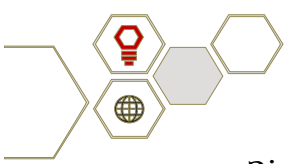
Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових публікацій свідчить, що поза увагою правників залишилась низка питань судово-експертної практики, які знайшли відображення у рішеннях Суду. По-перше, попри наголошення у статті 22 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) принципу змагальності під час кримінального провадження його практична реалізація щодо проведення судових експертиз за ініціативою сторони захисту та потерпілого залишається невирішеною та потребує подальшого наукового аналізу й удосконалення. По-друге, в чинному КПК України бракує норми, що регулює проведення повторних експертиз. Вказана прогалина призводить до ризику необґрунтованого призначення таких експертиз та доручення їй проведення тому ж самому

експерту, що суперечить загальноприйнятим положенням судової експертології. По-третє, істотні труднощі представляє оцінювання висновку експерта з встановлення науково-методичного обґрунтування проведеного дослідження, оскільки для цього потрібні спеціальні знання, якими не володіють слідчий, прокурор, суддя. Детальне правове регулювання наведених питань у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві відсутнє. Тому задля розв'язання зазначених проблем розглянуто рішення Суду, на підставі яких в цій статті автором пропонуються конкретизовані рекомендації щодо змін у чинному законодавстві, пов'язаних із судово-експертною діяльністю.

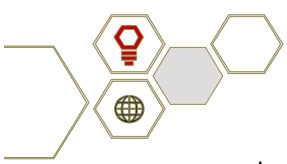
Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз рішень Європейського суду з прав людини, пов'язаних із призначенням, провадженням судових експертиз, оцінюванням та використанням висновку експерта, формулювання пропозицій щодо удосконалення вітчизняного кримінального процесуального законодавства. Завданнями дослідження вважаємо: встановлення підходів Суду щодо дотримання змагальності сторін у залученні експерта, примусового залучення осіб для проведення судово-психіатричних експертиз, доцільності проведення повторних експертиз, правильності оцінки висновку експерта, використання рецензій спеціалістів на висновки експертів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конвенція передбачає певний перелік прав і свобод, на захисті яких сконцентровано діяльність Суду. При розгляді справ Суд застосовує правила оцінювання аргументів сторін на основі поданих ними доказів, думок, аналізу законодавства та рішень національних судів, що відбулися. Конвенція накладає зобов'язання на держави-учасниць проводити розслідування та судовий розгляд шляхом вільного використання доказів. До завдань Суду не належить переоцінка фактів, встановлених національними судами, до компетенції яких саме входить оцінка доказів. Однак Суд вказує, що він не пов'язаний із рішеннями національних судів, але під час розгляду скарг визначає переконливі аргументи для відступу від рішень за встановленим національними судами фактом [8].

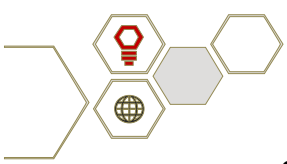
Зі змісту ст. 6 Конвенції випливає, що основним критерієм правосудності рішення у кримінальній справі є забезпечення права на справедливий судовий розгляд. Аналіз практики Суду демонструє, що оцінка справедливості процесу залежить від усіх обставин справи, при цьому основна увага в аспекті судово-експертної діяльності приділяється забезпеченню дієвого та ефективного здійснення рівності прав. Принцип змагальності та рівності сторін вважається основним в контексті дотримання прав людини. Як випливає з тексту підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції, сторона захисту повинна мати можливість вести активний захист, зокрема шляхом залучення експертів. У контексті проведення експертиз змагальність передбачає, що правила допустимості висновків експертів не повинні позбавляти сторону захисту можливості їх ефективно спростовувати надаючи або отримуючи альтернативні висновки. В певних обставинах відмова допустити альтернативне експертне дослідження може розглядатися як порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. Наприклад, в рішенні у справі «Brandstetter v. Austria» Суд роз'яснив, що право на «змагальний судовий процес» (як частина розширеного поняття «права на справедливий судовий розгляд») означає, що «обом сторонам кримінального процесу (стороні обвинувачення та стороні захисту) в обов'язковому порядку має бути надано можливість користуватися експертами, залученими іншою стороною» [9].

Ілюстрацією порушення базового принципу змагальності судового розгляду є справа «Proskurnikov v. Russia», у якій рішення Суду ґрунтується не лише на тому, що експертиза проведена зацікавленою особою, а на тому, що була відсутня змагальність та гарантована необхідна рівність сторін між обвинуваченням та захистом. Високі судді були солідарні з заявником в частині сумнівів в неупередженості експерта, оскільки його попередні довідки призвели до порушення кримінальної справи. При цьому заявник не міг оскаржити призначення експерта і поставити перед ним запитання, а також був позбавлений можливості оскаржити це в суді [10].

Аналізуючи практику Суду щодо участі захисту у проведенні експертизи, зарубіжні автори наголошують, що допуск сторони захисту до проведення експертизи, а не після встановлення фактів, надає їй більше гарантій [11, с. 166]. Це пов'язано не тільки із участю сторони захисту у призначенні експертизи, а й з тим, що об'єкти дослідження найчастіше знаходяться у віданні сторони обвинувачення. Так, у справі «Stoimenov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia» у заявника виникнули обґрунтовані сумніви в об'єктивності експерта, якій провів дослідження й надав висновок. Однак у заявника не було можливості досліджувати за допомогою своїх експертів речовину, що знаходилась у експертній установі. Суд вирішив, що у цій справі місцеві суди були зобов'язані призначити перевірочну експертизу, оскільки додатковий доказ (висновок експертизи) був необхідний для справедливого розгляду справи [12].

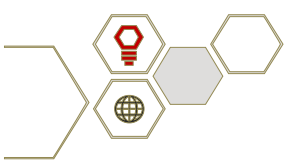
Звертаючись до вітчизняного законодавства слід відмітити, що сторона захисту має право на самостійне залучення експерта на договірних умовах відповідно до ст. 243 КПК України. Проте реалізувати це право неможливо, коли об'єкти, що необхідно дослідити, знаходяться у сторони обвинувачення, яка відмовляє у їх надані. Вказана ситуація найбільш характерна для тих випадків, коли кількість об'єкта (речового доказу) занадто мала, наприклад мікрочастки речовини, й він може бути знищений під час дослідження, що унеможлиблює проведення повторної чи додаткової експертиз. Зазначимо, що більшість методик дослідження матеріалів, речовин та виробів передбачає повне або часткове знищення наданих об'єктів у перебігу аналізу їх складу та структури. На наш погляд наведену проблемну ситуацію можна вирішити наступними способами: по-перше, призначенням комісійної експертизи, яку доручити експерту зі сторони обвинувачення та експерту з боку захисту; по-друге, користуючись статтями 71, 102 КПК України сторона захисту має право звернутися до слідчого з клопотанням про присутність визначеного нею спеціаліста під час проведення експертизи, ініційованої стороною обвинувачення; по-третє, згідно зі статтею 244 КПК України сторона захисту має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи

щодо об'єктів, які знаходяться у сторони обвинувачення. Крім того, для дотримання принципу змагальності слід надати потерпілому такі ж права щодо залучення експерта, як стороні захисту в контексті статей 243, 244 КПК України.

В практиці Суду є рішення, в яких розглядаються скарги, пов'язані із неправомірністю призначення експертиз. Так, в справі «Заїченко проти України» заявник неодноразово направлявся місцевим судом до психіатричної лікарні для примусового проведення психіатричної експертизи з метою встановлення його осудності у справі про адміністративне правопорушення. Суд зазначив, що у адміністративному судочинстві примусове проведення такої експертизи не передбачено, вказана лікарня мала право тільки на проведення судово-психіатричної експертизи осіб, які тримаються під вартою, тоді як заявник на час подій під вартою не знаходився. Стаціонарна психіатрична експертиза заявника, тобто поміщення його до психіатричної лікарні на строк до 30 діб, без отримання попереднього медичного висновку та за відсутності у матеріалах справи будь-яких медичних або інших документів, які б обумовлювали таке рішення, була визнана незаконною. Суд вважав, що відповідач діяв у порушенні презумпції психічного здоров'я заявника, а жодних, доступних заявникові, механізмів, здатних забезпечити його звільнення з психіатричної лікарні, не було. Оскільки в цій справі порушено пункт 1 статті 5 Конвенції, то поміщення заявника до психіатричної лікарні та примусове тримання у неї Судом визнано неправомірним [13].

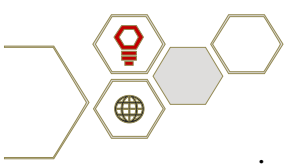
Судом неодноразово розглядались скарги, пов'язані із занадто тривалим терміном проведення кримінального розслідування, зокрема в зв'язку із призначенням необґрунтовано великою кількістю повторних судових експертиз. Так, в справі «Басюк проти України» заявник звернувся до Суду зі скаргою щодо не проведення національними органами ефективного розслідування обставин дорожньо-транспортної пригоди, у якій загинула його донька, що є порушенням положень Конвенції. В рішенні Суду зазначено, що під час досудового розслідування було призначено шість повторних автотехнічних експертиз. Суд погодився з тим, що у певних випадках для з'ясування обставин справи може

вимагатися повторна експертиза. Згідно статті 332 КПК України підставами призначення повторної експертизи є необґрунтованість висновку експерта, суперечливість висновку із наявними у справі доказами або інший обґрунтований сумнів в його правильності. У той же час, факт неодноразового призначення одного і того ж виду судової експертизи для вирішення тих самих питань без необхідних для цього підстав є затягуванням розслідування, яке тривало більше восьми років. У світлі наведеного Суд дійшов висновку, що не було проведено ефективного розслідування, а заявникові не було забезпечено ефективні засоби правового захисту, які б відповідали процесуальним вимогам статті 2 Конвенції [14].

Аналогічним випадком є справа «Mehmet Gunay et Gullu Gunay v. Turkey» щодо скарги батьків, які прагнули домогтися справедливості у виплаті компенсації за смерть доньки після операції. Для встановлення причини смерті й доведення лікарської помилки було проведено численні повторні судово-медичні експертизи, деякі з яких перевищували рік, але причино-наслідковий зв'язок між операцією та смертю дитини не було встановлено. Суд в рішенні наголосив, що надмірні адміністративно-процесуальні затримки в проведенні повторних експертиз не можуть бути пояснені складністю справи або поведінкою заявників, а судовий процес, який тривав більше семи років, не можна вважати таким, що відповідає вимогам розумності строків у контексті пункту 1 статті 6 Конвенції [15].

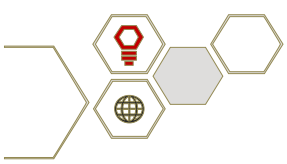
В своїй діяльності Суд не ставить під сумнів та не переглядає обґрунтованість проведених експертних досліджень національних експертів, але аналізує процедуру призначення, провадження, оцінку та правильність використання висновків експертів з погляду на дотримання прав учасників процесу. Так, Суд в рішенні по справі «Шабельник проти України (№ 2)» проаналізував оцінку висновку судово-психіатричної експертизи, який був покладений у обґрунтування обвинувального вироку суду. У висновку експерти-психіатри відзначили, що заявник під час дослідження говорив так, ніби повторював вивчений напам'ять текст, описував обставини вбивства,

аналогічний тому, як він розповідав при допиті слідчому, і мовчав тоді, коли його просили надати подробиці або пояснення. Вказані твердження експертів суд використовував як доказ вчинення заявником злочину, незважаючи на те, що дослідження відповідної експертизи обмежувалось встановленням психічного стану заявника у відповідний період. Більш того, у обвинувальному вирокі посилялось на фрази експертів, зроблені в іншому контексті, для встановлення факту, що заявник вчинив вбивство. Суд вважав, що аргументація вироку та оцінка висновку експертів-психіатрів, не відповідали вимогам справедливості, притаманним пункту 1 статті 6 Конвенції [16].

Неправильне оцінювання висновків експертів було встановлено Судом у справі «Hubert Nowak v. Poland» щодо несвоєчасного надання медичної допомоги потерпілому в дорожньо-транспортній пригоді. Суд зазначив, що за чотири роки розслідування прокурор запросив і отримав загалом чотири висновки судово-медичної експертизи. Усі висновки виключали будь-яку медичну помилку з боку обвинуваченого і стали основою для постанов прокуратури про припинення розслідування через відсутність складу злочину. Суд вважав, що хоча висновки експертів є цінним елементом оцінки, орган, який ініціює проведення експертизи, не може бути звільнений від аналізу того, чи ґрунтували експерти свої висновки на зібраних доказах. У цій справі не вбачалось, що прокурор будь-яким змістовним чином проаналізував висновки перших трьох експертів, незважаючи на те, що вони явно суперечили зібраним доказам [17].

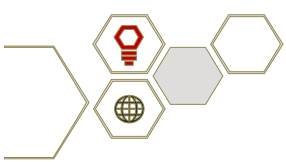
В аспекті змагальності Судом розглядалися справи, в яких заявники намагалися оскаржити висновки експертів надані стороною обвинувачення, оперуючи «висновками спеціалістів». Суд вважає, що відмова національних судів визнавати висновки підготовлені спеціалістами в якості доказів порушує принцип рівності сторін. Відповідно, у таких випадках констатується порушення пункту 1 і підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції [18]. Слід зазначити, що у вітчизняній судовій практиці все частіше спостерігаються випадки, коли фахівці з різних галузей знань на замовлення найчастіше сторони захисту

надають «рецензії спеціалістів» на висновки експертів, ініційованих стороною обвинувачення в стадії досудового розслідування. Такі рецензії містять критичні зауваження щодо проведеної експертизи. Попри відсутність у процесуальному законі такого роду документу, пов'язаного із використанням спеціальних знань, практика складання рецензій набуває поширення у судочинстві. При цьому вирішуються питання щодо відповідності проведення експертизи прийнятим та затвердженим методикам експертного дослідження, методичним рекомендаціям; обґрунтованості висновку експерта. Аргументовані зауваження, наведені у рецензіях, підтверджені відповідними посиланнями на документи, наукові публікації, стандарти та інші джерела спеціальної інформації можуть бути предметом обговорення у судовому засіданні. Вказані рецензії на висновки експерта не мають статусу джерел доказів, але впливають на формування внутрішнього переконання слідчого, суду під час оцінювання науково-методичної обґрунтованості висновку експерта [19, с. 60].

Висновки і подальші перспективи в цьому напрямку. Оскільки Україна вибрала європейський вектор розвитку, рішення Європейського суду з прав людини відіграють значну роль у формуванні стандартів доказування у кримінальному провадженні, в тому числі пов'язаними з проведенням судових експертиз. Суд при розгляді скарг звертає увагу в першу чергу на забезпечення прав сторін у процесі призначення та проведення судових експертиз. Аналіз рішень Суду дозволяє сформулювати пропозиції щодо поліпшення вітчизняного кримінального судочинства в судово-експертній галузі:

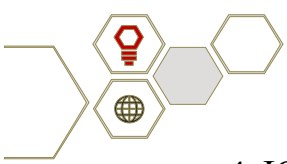
- забезпечити реальну змагальність та рівність сторін при проведенні судових експертиз для чого передбачити можливість створення комісійної експертизи за участю експертів з боку сторони обвинувачення й сторони захисту; присутність визначеного захистом спеціаліста під час проведення експертизи, ініційованої стороною обвинувачення; звернення сторони захисту до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи щодо об'єктів, які знаходяться у сторони обвинувачення;

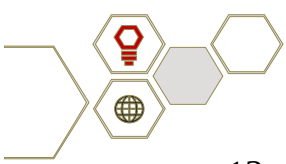
- надати потерпілому такі ж права щодо залучення експерта, як стороні захисту;
- здійснювати примусове залучення осіб для проведення судово-психіатричних експертиз виключно у відповідності з чинним кримінальним процесуальним законодавством;
- не призначати повторні експертизи без наявності обґрунтованих процесуальних підстав, що дозволить уникнути надмірної тривалості та перевищення розумних строків проведення розслідування;
- оцінювати висновки експертів в сукупності із іншими доказами кримінального провадження та не надавати перевагу результатам експертного дослідження;
- допустити рецензії спеціалістів на висновки експертів як джерела інформації для формування внутрішнього переконання ініціатора проведення експертизи щодо обґрунтованості висновку експерта.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція з прав людини // Ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.03.2025)
2. Рішення у справі «Зоріна та інші проти України» від 26 березня 2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e22#Text (дата звернення: 04.03.2025).
3. Ахтирська Н. М. Оцінка експертних висновків «наукових суддів» у практиці Європейського суду з прав людини. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ, 2019. Вип. 64. С. 125-137.

4. Юрчишин В.Д. Судова експертиза в діяльності європейського суду з прав людини: питання теорії та практики. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 240-245.
5. Шаповалова І. Застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею при призначенні експертизи. *Слово національної школи суддів України*. 2019. № 2 (27). С. 91-100.
6. Крикунов О., Карпінська Н. Практика Європейського суду з прав людини щодо експертиз у кримінальному провадженні. *Історико-правовий часопис*. 2016. №2 (8). С. 141-147.
7. Oksana V. Kaplina, Olha H. Shylo, Ivan A. Titko. Using the samples of human biological materials in the criminal procedure: the practice of the European court of human rights. *Wiadomości Lekarskie*. Wydawnictwo Aluna 2019, Tom LXXII, Nr 8. С. 1576-1581
8. Рішення у справі «Klaas v. Germany» від 12 вересня 1993 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57826%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57826%22]}) (дата звернення: 02.04.2025)
9. Рішення у справі «Brandstetter v. Austria» від 28 серпня 1991 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57683%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57683%22]}) (дата звернення: 02.04.2025).
10. Рішення у справі «Proskurnikov v. Russia» від 1 вересня 2020 року URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-203830%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-203830%22]}) (дата звернення: 04.03.2025).
11. Decaigny T. (2014). Inquisitorial and adversarial expert examinations in the case law of the European court of human rights. *New Journal of European Criminal Law*. Vol. 5. Issue 2. P. 149-166.
12. Рішення у справі «Stoimenov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia» від 5 квітня 2007 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-80035%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-80035%22]}) (дата звернення: 02.04.2025).

13. Рішення у справі «Заїченко проти України (№2)» від 26 лютого 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a87#Text (дата звернення: 02.04.2025).

14. Рішення у справі «Басюк проти України» від 5 листопада 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b15#Text (дата звернення: 04.03.2025).

15. Рішення у справі «Mehmet Gunay et Gullu Gunay v. Turkey» від 20 лютого 2018 року. URL: <https://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2018/179.html> (дата звернення: 02.04.2025).

16. Рішення у справі «Шабельник проти України (№ 2)» від 1 червня 2017 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c48#Text (дата звернення: 04.03.2025).

17. Рішення у справі «Hubert Nowak v. Poland» від 12 лютого 2023 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-223024%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-223024%22]}) (дата звернення: 04.03.2025).

18. Рішення у справі «Pichugin v. Russia» від 6 червня 2017 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus/#{%22itemid%22:\[%22001-114074%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus/#{%22itemid%22:[%22001-114074%22]}) (дата звернення: 02.04.2025).

19. Щербаковський М. Г. Рецензия заключения судебного эксперта и письменное разъяснение специалиста: сходство и различие. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ, 2020. Вип. 65. С. 52-63.